

Dr. Papp László:

BOLLA MÁRTON

(1751-1831.)

A magyar közoktatásügy egyik szerény, csendben dolgozó és szívós kitartással küzdő alakját ismerjük meg benne. Azok közül a szerzetes-tanárok közül való ő is, akik II. József németesítő kora után izzó magyarsággal, forró hazaszeretettel dolgoztak egy magyarabb korszak eljövételén.

Bolla Márton 1751. április 14-én született Sümegen. Dunántúli magyarok között nevelkedett. Atyja Bolla István, anyja Bödőgei Eperjessy Zsuzsanna. Izzó hazaszereteté, mely később annyira jellemezte őt, már a szülői háznál szívta magába. Gimnáziumi tanulmányait Pesten a piaristák iskolájában végezte. Itt lelkes tanáraitól kedvet kapott a szerzetesi életre. 1770-ben Orosz Zsigmond rendfőnök fölvette a rend kebelébe, és október 14-én a kecskeméti novíciátusban magára öltötte az egyszerű szerzetesi ruhát. Ez alkalommal előbbi Imre nevét Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról nevezett Mártonra változtatta. Mindössze hárman folytatták tanulmányaikat: Bolla, Révai Miklós és Horváth Vince. Mind a szerzetesi jellem kialakításában, mind a szükséges ismeretek elsajátításában oly nagy hévvel munkálkodtak, hogy előjáróik feladata nem a nógatas, hanem inkább a mérséklés volt.¹

Abban az időben a piarista novíciátus két évig tartott. Az első, szigorúbb esztendőben a szükséges hittani és szerzetesi ismereteket sajátították el. Itt kiki meggyőződhetett arról, jól választott-e; van-e hivatása. A második esztendőben főként a latin klasszikusokat tanulmányozták, történelmet, földrajzot, számtant, szépírást tanultak, és ekkor vezették be őket a nevelés és módszertan tudományába is. Bolla társaival együtt könnyen megfelelt ezeknek a követelményeknek, sőt igen sok időt fordíthatott az önképzésre is. Figyelme már ekkor a komolyabb történetírók felé fordult, Cornelius Nepost, Sallustiust, de különösen Tacitust kedvelte, míg társa, Révai inkább a költészetre adta magát. «Mindhármukban - mondja Csaplár Benedek - a majdnem határtalan hazafias lelkesültség tüzelé leginkább a vetélykedő serénységet.» Jellemének kedvező alakulására nagy hatással volt az a körülmény, hogy mindjárt a próbaidő megkezdésekor teljes erejéből igyekezett megismerni hivatását. Rendje törvényeit, előjárói parancsait, lelki vezetőinek tanácsait mindenben pontosan követte, élete zsinórmértékéül tekintette. Jóakaró, atyai támogatóra talált Orosz Zsigmond rendfőnökben, aki alapos ítéletű, sokoldalúan képzett ember volt, és legfontosabb föladatának azt tekintette, hogy rendtársait a változott korviszonyoknak megfelelően nevelje, és a koreszmékel szemben helyesen tájékoztassa.

A tehetséges Bolla mint másodéves újonc a helybeli intézetnél a hitelemzésben kisegítő és az alsóbb osztályok tanítója volt. 1771-ben két társával együtt szerzetesi fogadalomra bocsátották. A kecskeméti ház misés papjai részéről megejtett titkos szavazás Bollát erkölcsi fegyelem szempontjából kifogástalannak és a három közül a legkomolyabb viseletűnek nyilvánította. Az 1771.-72. tanévre Nagykanizsára

helyezték, és itt működött 1774-ig. 1775-76-ban Nyitrán teológiát tanult, közben azonban 1775. július 24-én a nyitrai püspök pappá szentelte. Innen aztán hamarosan Kolozsvárra került tanárnak.

1773-ban ugyanis XIV. Kelemen pápa megszüntette a Jézustársaságot. Ennek következtében az egyetem, a líceumok és középiskolák legkiválóbb tanáraikat vették el. Helyükbe hozzájuk hasonló önfeláldozással dolgozó, vallásos és tudományos tanítókról kellett gondoskodni, hogy az ország közoktatásügye rövidsége ne szenvedjen. Így került a Báthoryak alapította virágzó kolozsvári líceum tágas gimnáziumával és a nemes ifjak konviktusával együtt a piarista rend kezére. Mária Terézia 1776-ban kelt alapítólevele szavai szerint azért bízta a hírneves főiskolát a piaristákra, mert «e rend Isten ígéjének buzgó hirdetésével, valamint az ifjúságnak a tudományokban s jó erkölcsökben való sikeres oktatásával a közjónak nagy hasznára vagyon.»²

Az újonnan átvett intézet vezetésére a rendfőnök Pállya Istvánt szemelte ki, mivel őt találta legalkalmasabbnak e kényes állás tapintatos betöltésére. Melléje a legkiválóbb rendtagokat küldte, úgyhogy «a tartomány virága, színejava a hazától elszakítva Kolozsvárra gyülekezett». Erre azért volt szükség, mert az erdélyi nemesség és Kolozsvár városa nem szívesen vált meg a jezsuitáktól. A rendkormány tehát meg akarta őket győzni arról, hogy a mesterek «csak névleg, de nem tényleg változtak». E kiváló csapattal került tehát Bolla is Kolozsvárra, ahol aztán jó időt töltött életéből. A királynő sokszor kimutatta kegyét a renddel szemben, de az erdélyi státus és a jezsuiták hatalmas pártfogói nem nézték jó szemmel a piaristák letelepedését. Ahol csak tehették, elhalmozták őket nehezen elviselhető terhekkel és bosszúságokkal. Bolla Márton is panaszos levelet írt rendfőnökének: «. . . megtettem mindent, amit ember megtehet, még egészségemnek kárával is, de tovább már nem bírjuk a nehézségeket. A státus újabb és újabb terheket ró ránk, de alapítványt nem tesz, sőt még segélyben sem részesít bennünket. Óh, mily örömmel menekülnék innét társaimmal együtt!» Egy másik társa meg ezt írja: «Elhalmoznak munkával és kellemetlenségekkel, amelyek Bolla egészségét már aláásták. . .»³

Kolozsvár városa azonban lassan megváltoztatta véleményét, úgyhogy mikor 1782-ter Pállya lemondott a kolozsvári tisztségről, mind a státus, mind a város maradásra akarta bírni. Pállya és Bolla mellett meg kell említenünk Koppi Károlyt, a kiváló történészt, aki a líceumban a történelmet adta elő. Maga Bolla 1777-83-ig a költészetnek a tanára, és mint ilyen nemcsak a kiváló költői termékek bemutatására szorítkozott, hanem maga is írt ódákat, elégiákat és más költeményeket. Kiválóan tudott latinul, értett németül és franciául is, költeményeit azonban a kor szokása szerint latinul írta. Kisebb számban magyar versei is maradtak fenn, így «La ntos vers Révai Miklóshoz», elmélkedések a magányról, bölcs gondolatok tömör epigrammákban. Magyar versekben gúnyolja a Hóra és Kloska-féle lázadást. Az oláhokat általában nem szereti. «Az oláhokról játszó versiben gúnyolódó hangon írja le, mint kívánják vissza a régi arany időket, mikor

«Nem volt semmi dolog, nem volt bűn, nem vala kínzás.
Ezt az időt az oláh vissza keritti talán.
Már bele is kezdett, ha lehet nem dolgozik épen,
És a vétkeknek nála rovása rövid.
Lop, ragad, ott nem hagy, ha mit egyszer az ő szeme meglát:
Törvénytül nem tart; tsalja, emészti urát.
A boldogságnak tsak utolsó része van hátra,
Hogy ne legyen kínzás, nyársra, kötélre kelés . . .»*

Egyéniségét leginkább latin versei tükröztetik vissza. Mesterei Horatius, Persius, Catullus és Juvenalis. «Költészete, ami a tárgykört illeti, szűkkörű – mondja egyik bírálója. Eszméi gyakori emelkedettség mellett olykor-olykor prózává lapsulnak. De valamennyi verséből komoly férfiarc néz ránk...» Természetes, hogy az ő költői munkássága nem tart számot arra, hogy az irodalomtörténet behatóbban foglalkozzék vele, mindazonáltal kortörténeti szempontból értékes.

1784-ben Koppi Károly egyetemi tanár lett, és helyét Bolla foglalta el a kolozsvári liceum történelmi tanszékén. 1784-96-ig működött új állásában, nagy buzgalommal tanítva a világtörténelmet, a történelem segédtudományait és a filológiát. Szorgalmasan képezte magát, úgyhogy előadásait nemcsak a felnőtt ifjak, hanem előkelő állású és művelt emberek is szívesen hallgatták. Közben kora történeti eseményeit is élénk figyelemmel kísérte, és jegyzeteket készített róluk világtörténelméhez gyűjtögetve az anyagot.

1791-ben nyújtották be az oláhok II. Lipóthoz «*Repraesentatio et humillimae preces unwersae in Transylvania Valachicae nationis. . .*» című híres folyamodványukat, melyet általában *Supplex libellus Valachorum* néven emlegetünk. Ebben azt kérték, hogy fogadják be őket a három nemzet jogaiba, görögkeleti vallásuk pedig tétessék egyenlővé a négy bevett vallással. Főokul azt hozták föl, hogy ők a Trajanus által Dáciába hozott gyarmatosoktól származnak, így tehát Erdély nemzetei közt a legrégebbek, görögkeleti vallásuk is e területen időben a legelső. Ebből azt következtették, hogy az oláhok Erdély őslakói, akik a később jövő nemzeteket befogadták, idők folytán azonban kiestek jogaikból; méltán kívánják tehát azok visszaállítását.

Bolla, a kor tudományos színvonalán álló tüzes magyar ember sietett áttanulmányozni az oláhok folyamodványát. Kéziratban ránk maradt értekezésében (*Dissertatio de Valachis*) éles logikával, komoly kritikai érzéssel kimutatta, hogy 1. az oláhok eredetre nézve nem rómaiak, hanem bolgárok; 2. mégha római származásúak volnának is, ebből semmi jog sem hárulhat rájuk Erdélyt illetőleg, egyrészt azért, mert Aurelianus császár a rómaiakat teljesen kivonta Erdélyből, másrészt a magyarok az oláhokat – bármilyen eredetűek is – legyőzték, és semmiféle jogokkal nem ruházták fel. 3. Bármilyen eredetűek volnának is az oláhok, a magyar birodalom megalapítása óta semmi joguk sincs Erdélyre. 4. A görög nemegyesült vallás sohasem nyerte el azokat a jogokat, melyeket a többi bevett vallás élvezett. Ne kérjék tehát az oláhok régi jogaik visszaállítását, hanem a fejedelem kegyétől és az erdélyi karok és rendek méltányosságától várják új jogaik kieszközlését.

Kétségtelen, hogy Bolla értekezésében tévedések vannak. Az oláh nép ugyanis – mai tudásunk szerint – nem bolgár eredetű, hanem az Al-Duna, Dalmácia és Albánia háromszögében romanizált illír-trák pásztorok és szláv csoportok keveredéséből jött létre. Innen sodródott egy része Havasalföldre, majd pedig később Erdélybe. Másik tévedése onnan ered, hogy Anonymus előadását kézpénznek véve elfogadja, hogy az oláhokat itt találták a magyarok. Műve azonban a kor tudományos színvonalán áll, az adatokat pontosan idézi, és okleveleket is használ.

Bolla kéziratának áttanulmányozását a Magyar Történelmi Társulat 1878-ban Hunfalvy Pálra bízta. E kiváló tudós még a múlt században is nagyon időszerűnek tartotta Bolla munkáját, hiszen Bukarestben még akkor is a ((patria Romana teljes felszabadításáról» szónokoltak, és Szentpétervár bízatta őket, mert a «magyarországi rumunok még nagyobb rémuralom alatt nyögnek, mint az erdélyiek». Ennek hatása alatt Hunfalvy a következőképp nyilatkozott: «Meggyőződvn, hogy Bolla Márton műve a maga korában jeles vala, sajnálkozom, hogy ki nem adatott...

mert abból a magyar legújabb történetírók nem keveset tanulhattak volna, még az Anonymusba való hitük mellett is; – talán elosztatott volna egynéhány téves fölfogást, mely sok bajnak volt szülője». ⁶

1797-99-ig Bolla a kolozsvári rendház főnöke is volt. Nagy elfoglaltsága lehetett, mert a gimnázium, líceum és a nemesi konviktus élén is állott. Mégis ebben az időben írta meg nagyszabású világtörténelmi tankönyvét: *Primae lineae Historiae universalis* címmel. 1798-99-ben jelent meg. Munkája nagyjelentőségű és úttörő, mert olyan tankönyv, mely az egész világtörténelmet felölelte volna, az ő korában még nem jelent meg Magyarországon. Bolla könyve a kolozsvári líceum bölcsészettan-hallgatóinak készült, tehát magasabb igényeket szolgált. Nagy lépéssel viszi előbbre a történelmi tankönyvírást. Beviszi a köztudatba azt az elvet, hogy a nemzetek élete nemcsak politikai eseményekből, háborúból és békekötésekből áll, hanem beletartoznak a művelődéstörténeti tényezők is, vallás, művészet, tudomány, gazdasági élet, erkölcsök. Mindezek együtt alkotják a történelmet. Ez Bollának nagy érdeme. Fontos továbbá, hogy Magyarország és Erdély történetét is beleilleszti a világtörténelem keretébe, és megjelöli helyét a többi népek között. «Minden népnek, mely magasabb műveltségre törekszik, a hazai történetre különös gondot kell fordítania.» Munkájába beleviszi az oknyomozást is. Stílusa tömör, erősen Tacitust utánozza, kevés szóval sokat mond. Néha szűkszavú is. Úgy látszik ezt szándékosan teszi, hogy nélkülözhetetlen legyen a tanár magyarázata. A tankönyv csak emlékeztető; a száraz sorok közé a tanár munkája lehel életet.

Tankönyvének célja, hogy a hallgatókat alaposan bevezesse a történelembe, a tárgyat megszerettesse velük, és történeti érzéküket fejlessze. Legfőbb célja az erkölcsi oktatás. Vezélve: a történelem kavargásában, az események forgatagában a mindenütt jelenlévő isteni Gondviselést észrevétetni, és az ember akaratát minden változással szemben jóelőre felvértezni.

Bolla könyve szinte páratlanul áll a történelmi tankönyvírás múltjában. Fél századnál tovább használták, és a későbbi tankönyvekre is hatást gyakorolt. Hat kiadást ért meg, sőt Kecskeméthy Csapó Dániel és Somhegyi Ferenc magyar fordításában tovább élt. De hatása később sem szűnt meg. Bolla egyik rendtársa Somhegyi Ferenc rendfőnök maga is írt egy önálló világtörténelmet, melyen Bolla könyvének hatása világosan látható. A múlt század vége felé ebből a könyvből tanulta a magyar ifjúság jórésze a világtörténelmet. Somhegyi könyvét még nemkatolikus iskolák is használták. I. Ferenc király 1800-ban húsz arannyal tüntette ki Bollát világtörténelméért. Ez a nagy kitüntetés világosan mutatja, hogy Bolla könyvét már megjelenésekor is kellően értékelték. Az aranyakat Dományi Márk pesti házfőnök szép beszéd kíséretében adta át Bollának Vácon. ⁶

Világtörténelme megjelenése után ugyanis nem sokáig maradt tudományos sikerei színhelyén. Kolozsvárról 1800-ban Vácra került, mint gimnáziumi igazgató és a történelem tanára. Itt rövid ideig maradt. 1802-ben már Kőszegen találjuk házfőnöki és igazgatói minőségben. A következő évben ismét Vácra helyezték, most már házfőnöknek, majd 1805-ben igazgató is lett. A rendben egyre inkább kezdték felismerni kiváló tehetségét. Ez a magyarázata annak, hogy 1806-ban rendfőnöki tanácsos (assisztens) lett.

Bolla mint igazgató elsősorban saját példájával nevelte a rábizottakat: a tanárokat, a rendi növendékeket és az ifjúságot. Becsületességben, kötelességteljesítésben és a szerzetesi szabályok megtartásában maga volt az élő példa. A szerzeteseket a tudományra és az erényes életre nevelte. Gyakran összehívta őket tanácskozássra; itt figyelmeztette őket hibájukra, itt állapították meg azokat az

alapelveket, melyek az intézet egységes vezetéséhez szükségesek voltak. A tanuló ifjúsággal szemben a szeretet pedagógiáját alkalmazta. Szorgalmasan látogatta az órákat, és ilyenkor a diákság figyelmét a kötelességteljesítésre irányította. Azon volt, hogy a fiúk a tudományokat megszeressék, és ezért azoknak szépségét és hasznát tárta fel előttük.

Nagy tekintélye nemcsak a renden belül, hanem kifelé is érezte hatását. 1808-ban a kegyes iskolák nevében ő üdvözölte József nádort, midőn ez unokaöccsét Károly Ambrus főherceget, az esztergomi érseket Esztergom vármegye főispáni székébe iktatta be. A beiktatás után pedig újabb beszéddel az új főispánt köszöntötte. Mindkét beszédje a kor szokásától eltérően egyszerű, rövid és velős.

Bolla mint asszisztens nagy tekintélynek örvendett a rendben és Egerváry Ignác rendfőnök gyakran vette igénybe bölcs tanácsait. Sokat tapasztalt, komoly férfiú volt Bolla, ki már a hatvanadik éve felé közeledett. Az életből már sokat látott, éles emberismeretre tett szert, higgadt bölcseséggel tudta nézni az élet zajlását. Az élesszemű Egerváry őt találta legalkalmasabbnak a rendfőnöki tisztségre, és ezért végorái elérkeztevel őt jelölte utódjának. 1809-ben a rendi tanács tehát Bollát választotta helyettes rendfőnökké (vicarius provinciális), míg a rendi nagykáptalan megválasztja az új rendfőnököt. Bolla 1812-ig tehát mint helyettes rendfőnök vezette a rend ügyeit. Ekkor a nagykáptalan rendfőnökké választotta.

Mint rendfőnöknek az volt a legfőbb törekvése, hogy a piarista iskolák a hazára és az egyházra egyaránt áldásos tevékenységet fejtsenek ki. Ezért nagy gondot fordított a rendi növendékek alapos kiképzésére. Már a felvételnél alaposan megrostálta a jelentkezőket. Csak komoly, jellemes és tehetséges ifjakat engedett be a rendbe. Rendtársai segítségével összeállította a rendi tanárképzés alapelveit. Különösen nagy gondja volt azokra, akik a magasabb tudományok művelésére szánták magukat. Ezeket kiváló tudományú rendtagokra bízta, akik aztán alaposan bevezették őket a szaktárgyaikba. Gyakran felkereste a szerzetesházakat, különösen ahol növendékek voltak, ha pedig személyesen nem jutott el valahová, oda is eljutottak figyelmeztető és lelkesítő írásai, körlevelei.

Minthogy mindenben a vezérnek kell jó példával előljárnia – mondja róla emlékbeszédében Spányik – ami bölcs és hasznos dolgot parancsolt, azt elsősorban maga tartotta meg. Magaviseletében, beszédében olyannak mutatta magát, hogy nemcsak kifogásolni valót nem találhattak benne, de igazán meglátszott rajta, hogy tökéletességre törekszik.

De nemcsak a rendi tanárképzésre fordított nagy gondot. Éppen így szívügye volt az Isten dicsőségének előmozdítása más területen is. Az egyes kollégiumok templomi felszerelését megújította, miseruhákat, kelyheket szerzett számukra. Hasonlóképpen templomokat építtetett a kuztódíátusi birtokokon. Tudjuk, hogy 1807-ben I. Ferenc király a piaristáknak adományozta a régi székesfehérvári örkanonokság javadalmát, hogy a rend siralmas anyagi helyzetén segítsen. A rendnek ma is ez a birtok a fő jövedelmi forrása. Bolla buzgólkodására épültek itt templomok Fonó és Akali községekben, Ószödön pedig kápolna. A régi templomokat, plébániákat, iskolákat és a tisztviselők lakásait rendbehozatta. Mindez azt mutatja, hogy rendfőnöki tisztjét lelkiismeretesen látta el.

A hitélet emelésén fáradozott kolozsvári működése óta szentbeszédeivel is. Hét éven át szép hírnevet szerzett mint hitszónok. Erdély főúri családjai közt is híre futott ékesszólásának. Kolozsvárott nagy buzgalommal vezette a Mária-társulatot és a Mária-tiszteletnek iparkodott új híveket toborozni a «Mária-társulatról» című munkájával is. Mint hitszónok később is nagy lelkiismeretességgel

működött. Beszédeit gondosan kidolgozta. Egyházi beszédeinek javarésze elkallódott; egy kötetnyi latin és magyar szentbeszédei azonban hatásos szónoknak mutatják; köztük egy igen szép, érett, nemesveretű beszéd a hazaszeretetről, a magyar föld, nép, magyarok és alkotmányunk szeretetéről ma is nagy sikert aratna. Ez a beszéd egyébként is érdekes, mert világot vet Bolla lelkületére. E dunántúli tízes magyar lélek az izzó hazaszeretetet és a mélységes vallásosságot egyesíteni tudja gyönyörű harmóniában.

Talán Orosz Zsigmond rendfőnök hatását ismerhetjük föl Bolla ama törekvésében, hogy mint rendfőnök rendtársait a koreszmékkal szemben helyes magatartásra nevelte, az új áramlatokra felhívta figyelmüket, és a túlzó rajongás vagy a merev elutasítás helyett az arany középutat ajánlotta.

«*De amore instituti*» című iratában a piarista nevelés értékére mutat rá, mikor megállapítja, hogy mi, akik a nemzet nevelői vagyunk, nem menekülhetünk az új eszmék elől, és nem vonhatjuk ki magunkat a társadalomból. «Korunknak nézetei nagy megfontolással fogadhatók el. Ha volt idő, midőn a rend törvényeit és szokásait a változás veszedelme fenyegette, akkor elsősorban az utolsó harminc évről lehet ezt elmondani. Ez azon időszak, mikor az új nézetek nagy sokasága széles e hazát annyira elárasztotta, hogy hatásuk alatt nemcsak a közfelfogás, hanem az életmód is nagy mértékben átalakult. Azokat, akik a vallásosság gyakorlása céljából az emberek társaságát kerültek, kevésbé érdekli az, hogy mi történik a társadalomban; de mi, akik abban élve a tanítás és nevelés révén annak jelentékeny tényezője vagyunk, mi ugyanazon viszonyok alatt állunk, mint maga a társadalom.

Nekünk, akik a tudományokkal foglalkozunk, örülnünk kell, hogy ebben a korszakban élünk, midőn a tudományok minden ága oly előre haladt... De a tudományok művelésében, a szellem e munkájában, az általános örömet, ha nem is zavarja, de mindenesetre kibővíti az a körülmény, hogy a tudományok e nagy haladásával párhuzamosan a ferde nézetek egész tömege jut fölszínre. Mi – folytatja tovább -, kik tanítással és neveléssel foglalkozunk, két lehetőség előtt állunk: vagy elragad bennünket az új áramlatok sodra, vagy pedig józan eszünkkel a hasznosakat kiválogatjuk belőlük, az ártalmasokat pedig elvetjük.»

Bolla már tudományos működésével is nagy tekintélyt szerzett magának. Természetes, hogy tekintélye a rendfőnöki méltóságban méginkább megnőtt. A piarista iskoláknak már a XVIII. században is nagy becsületük volt. A jezsuita rend eltörlése óta meg teljesen versenytárs nélkül maradtak a katolikus iskolaügy terén. Érthető tehát, hogy tanügyi kérdésekben a vezető körök gyakran fordultak a piaristákhoz tanácsért, véleményért. Így történt ez Bolla Márton rendfőnöksége idején is.

Ebben az időben az iskolai tanítás az 1806-ban kiadott második Ratio educationis szerint folyt. De már három évi próba után a tanárok annyi kifogást emeltek ellene, s az eredmény a tanításban oly silány volt, hogy az intéző körök jónak látták a bajok orvoslásához és a hiányok pótlásához fogni. Különösen szellemi és erkölcsi tekintetben volt nagy a hanyatlás, de ez nem annyira az új Ratio educationis hibája, mint inkább a korszellemből magyarázható.

A második Ratio educationis fegyelmi tekintetben oly szigorú törvényeket állított fel, hogy II. József korának túlságosan szabadszelleme és enyhe iskolai fegyelme után alig lehetett érvényre emelni azokat. E nagy szigorúság miatt sok iskolában a felsőbb osztályok tanulói felcsaptak katonának, és otthagyták a gyűlölt iskolát. Tudjuk, hogy az új törvény a diákokat jóformán mindentől eltiltotta, még

az olvasástól is. Évről-évre szigorú utasítások jöttek, hogy az igazgatók és a tanárok minden meg nem engedett könyvet kobozzanak el a diákoktól, s mind az iskolában, mind otthon váratlanul is kutassák át könyveiket és írásait. Tilos volt továbbá a színházba járás, vendéglők, kocsmák látogatása, dohányzás, estéli időben sétálás, lakásváltogatás. Még a zsebpénz is ellenőrzés alá tartozott. Mindez a lazább szellemenben nevelkedett nagyobb diákok számára elviselhetetlennek látszott.

De a tanítás terén is gyöngye volt az eredmény. Az illetékes körök figyelme tehát a piaristák felé fordult. Először egyes intézeteket szólítottak föl, fejték ki az eredménytelenség okait, majd 1810. június 26-án Ürményi József országbíró magát Bollát kérte meg, nyilatkozzék a bajok orvoslásáról. Különösen arra nézve kérte a rend tanácsát, miként lehetne az ifjúság erkölceit megjavítani.

Bolla szívesen teljesítette Ürményi kérését. Tapasztalt tanárok véleményét meghallgatva, már három hónap múlva felterjesztette terjedelmes jelentését Örményihez. Az eredménytelenség okait a következőkben látja.

Általános panasz, hogy az ifjak keveset tudnak, készületlenül jönnek az egyetemre és az akadémiákra, s hogy latinul sem írni, sem beszélni nem tudnak. Ennek oka részint az iskolákban, részint a közvéleményben rejlik.

Az iskolákban rendkívül nagy a tárgyak sokfélesége. És ezek a tárgyak egyenkint is oly nagy terjedelműek, hogy alig lehet elvégezni. Kiténik ez a tankönyvek terjedelméből; mert például a történelemre Pray, a földrajzra Bél Mátyás könyve van előírva.

A tárgyak eme sokfélesége és terjedelme fölötté kifárasztja az emlékező tehetőséget. Nagyon sokat kell a fiúknak beemlézniük, és így a tanulás gépiessé fajul. Ezt a gépiességet növeli a folytonos diktálás. Hiszen még alkalmas katekizmus sincsen; a többi tárgyat pedig minden iskolában diktálják, mert az előírt könyvek oly terjedelmesek, hogy a tanulóknak még átolvasásukra sincs idejük, annál kevésbbé a megtanulásukra. A legtöbbször pénze sincs a drága könyvek megvételére, így még azok a tanárok is kénytelenek diktálni, akik különben belátják ennek helytelenségét. A tanulók aztán úgy megszokják a tollbamondást, hogy semmit sem akarnak olvasni.

Az is baj, hogy azon tárgyak tanításában, melyek több osztályra terjednek, mindegyik tanár más módszert követ, mást követel, és így nagy a zűrzavar.

Gyakorlatírás nem igen dívik az iskolákban, pedig a másoktól készített házi dolgozat nem pótolhatja az iskolai gyakorlatokat. Itt fejlődik az ítélőképesség.

A latin nyelv tanításában mutatkozó eredménytelenség egyik oka a latin beszélgetések teljes hiánya. A szabályokat megtanulják ugyan, de vajmi keveset értenek belőle. Nyelvet beszélgetés nélkül nem igen lehet megtanulni.

De az iskolán kívül is vannak hibák. Így elsősorban a társadalom silány vélekedése a latin nyelv felől. Ma senki sem akar latinul beszélni. A latin nyelv ismeretével már holmi nyomorult írnoke állást is alig lehet szerezni. Amire pedig nincs szükség, azt a tanulók nem nagy lelkesedéssel szokták tanulni!

Bolla jelentésének második része a javítás útját-módját tárja fel. Így mindezek előtt el kell távolítani mindent, ami a tanítás sikerét kockáztatja. A folytonos nyelvtanozás és a szabályok tömkelegének bemagoltatása elveszi az időt az igazi nyelvtanítástól. Apasztani kellene a tantárgyak számát is! Tévedés az, hogy a tömérdek különféle tantárgy élesíti az elmét; ellenkezőleg, kifárasztja azt. A tantárgyak terjedelmét is csökkenteni kell. Csak a lényegét tanítsuk. Inkább keveset jól, mint sokat rosszul! Ne a kiváló, hanem a közepes tehetséghez mérjük a ter-

heket! A tanulókat nem szabad arra kényszeríteni, hogy még olyan tárgyat is, mint a történelem, szórul-szóra tanulják.

A tollbamondás hátrányait egyszerre meg lehet szüntetni jó tankönyvek kiadásával. A könyvek rövidek és olcsók legyenek. Világos és könnyű stílusban írják azokat, hogy a diák könnyen megérthesse. Jó lenne, ha az alsóbb osztályok számára egybekötve árulnák az összes könyveket. Minden héten egyszer dolgozatot írjanak a megtanult anyagból, mert ilyenkor a fiúk magukra hagyatva minden képességüket kénytelenek foglalkoztatni.

A tanulók erkölcsi romlottságára vonatkozóan azt jegyzi meg Bolla, hogy ennek oka a rossz házi nevelés és a korszellem. A serdülő ifjak a felnőttek közt sok rosszat látnak, hallanak. Minden ifjú a környezete gondolkozásmódját sajátítja el. A szabados élet temérdek példája rohanó patak módjára ragadja magával a gyöngye gyermeket! Ezen csak a valláserkölcsei élet megszilárdításával és a vallásban célszerűbb tanításával lehet segíteni.

Bolla felterjesztése a tanárok iskolai tapasztalatain alapult. Megállapításai máig is érvényesek. Hogy az illetékes körök mennyire szívlelték meg, nem tudjuk; de annyi bizonyos, hogy a piaristák saját iskoláikban érvényre juttatták.

Bolla hivatalánál fogva a tanügyi körökkel élénk összeköttetésben állott. A velük váltott hivatalos iratok ügyes kormányzói hivatottságról és kiváló nevelői érzékéről tesznek tanúságot. Méginkább mutatják ezt azok a jegyzetei, amelyekkel a divatos pedagógiai szövegeket kíséri.

A racionalizmus szellemi áramlatában észreveszi a nagy hiányt, hogy csak az ész csiszolására törekszik, az akarat nevelését elhanyagolja. De igen ügyes megjegyzéseket fűz a túlzásba vitt és egyedül üdvözítőnek gondolt jelszókhoz is. Játszva tanuljon a gyermek? Akkor az egész életet játéknak nézi és komoly dolgokra alkalmatlan lesz. Komoly dolgokat komolyan kell tárgyalni, a fiút hozzáadva a munkához. Csak dicsérettel serkentsük a munkára? Így nagyon áhítóznak majd a dicséretre, és ha ezek elmaradnak, lankad a munkakedv. A hibákat nevetés tárgyává téve neveljünk? Nem! Így a fiúk szemtelenekké válnak és végül mindent kinevetnek, ami nekik nem nagyon tetszik. Érdekes, hogy mennyire lándzsát tör a szemléltető oktatás mellett. Képek, térképek, természetrajzi és fizikai gyűjtemények használatára buzdít.⁷

Bolla mint rendfőnök huszonegy éven át szolgálta a rend érdekeit és a magyar tanügyet. Kiváló érdemeiért és tudományaért a föllállítandó tudományos akadémia «rendszerint való tagjául» szemelték ki. Magas kort ért meg, pedig több mint húsz éven át betegeskedett. Hősies lélekkel viselte a betegséget és nem engedte magát legyűrni. Mint 81 éves aggastyán halt meg 1831. november 7-én. Általános tiszteletnek örvendett mind Magyarországon, mind Erdélyben, a rendben és azon kívül is. II. József németesítő kora után megérte még a jobb kor hajnalhasadását, Széchenyi fellépését, a nemzeti reformkor elindulását.

¹ Vékony István: Bolla Márton mint történetíró. Bp. 1908. Az életrajzi adatok jórésze innét való.

² Takáts Sándor: Pállya István élete. Bp. 1894. 37. 1.

³ U. o. 40-41. 1.

⁴ Budapesti rendi levéltár. Manuscr. 0-3. No. 43.

⁵ Századok 1879. évf. 512., 510. és 761. 1.

⁶ Takáts Sándor: A budapesti piarista kollégium története. Bp. 1895. 324. 1.

⁷ De amore instituti széljegyzetei. Rendi levéltár 0-3. No. 52.